

Бойко І. В.

кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри адміністративного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

Соловійова О. М.

кандидатка юридичних наук,
доцентка кафедри адміністративного права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого
м. Харків, Україна

НОВІТНІ ПАРАДИГМИ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ

У статті здійснено аналіз трансформаційних процесів, що відбулися з адміністративним правом за роки незалежності. Окреслено конституційні підвалини для його становлення та розвитку. Основною ідеологемою сучасного адміністративного права названо людиноцентризм, закріплений в ст. 3 Конституції України, що став поштовхом для оновлення змістовного наповнення галузі права, її збагачення новими ідеями. Показано як принцип верховенства права відобразився в законодавстві, що регламентує діяльність публічної адміністрації. Висвітлено зміст концепції сервісної держави, що в адміністративному праві впроваджено через інститут адміністративних послуг. Досліджено проблематику становлення адміністративного процедурного законодавства, його значення для формування інституту адміністративної процедури. Окреслено сутність і зміст електронного урядування як напрямку розвитку адміністративного права в сучасних умовах, що має велике значення для забезпечення прозорості діяльності органів публічної влади, вдосконалення ефективності системи публічного управління.

Вступ

Адміністративне право розглядають як сукупність норм, що регулюють суспільні зв'язки, пов'язані з діяльністю у сфері

публічного адміністрування. Більшість прав людини і громадянина реалізується у відносинах із органами виконавчої влади, місцевого самоврядування та іншими суб'єктами, наділеними владними управлінськими функціями, що надає неабиякої значимості галузі адміністративного права. Зміна парадигм правового регулювання, переоцінка суспільних цінностей та характеру відносин між адміністрацією та приватною особою відбивається на змістовному наповненні галузі адміністративного права, принципах, закладених в його основу.

У статті поставимо за **мету** дослідити й описати:

які конституційні положення заклали основу для трансформаційних змін у концептуальних ідеях адміністративного права;

що означає людиноцентризм в адміністративному праві;

значимість верховенства права як принципу, його значення для нормотворчості та правозастосування;

у чому сутність концепції сервісної держави та як вона вплинула на формування інституту адміністративних послуг;

для чого Україні потрібен закон про адміністративну процедуру та як він змінить характер відносин між публічною адміністрацією та приватними особами;

яким чином адміністративне право регулює механізм електронної взаємодії в публічному адмініструванні, в чому полягає роль і значення електронного урядування.

1. Конституційні витоки становлення та розвитку адміністративного права в Україні

Адміністративне право має непросту історію зародження та становлення. Пройшовши трансформаційний шлях від камералістики через поліцейське право, і набувши статусу власне права адміністративного, ця галузь в Українській державі зазнала впливу радянських ідеологем, що дісталися у спадщину сучасній країні.

В адміністративному праві найбільш яскраво проявляються основні, ціннісні ідеї, закладені в концепцію правового регулювання відносин між державою та приватною особою. Саме в цій галузі права відбиваються базові принципи державної політики, через які можна оцінити рівень демократії та забезпечення прав людини в державі.

За 30 років незалежності українське адміністративне право динамічно змінювалося, при чому часто-густо поєднуючи в собі й застарілі підходи, й новітні ідеї, що втілювалися в законодавчі акти. Відмітимо, що в сучасному українському суспільстві відбувається пошук оптимальних моделей регламентації суспільних відносин. Адміністративне право є найбільш чутливим до ідеологічних парадигм, пріоритетів у відносинах «держава – людина». Відповідь на питання про значення людини, її прав і свобод для держави, місце людини в системі суспільних цінностей визначає головні засади, цілі і спрямованість адміністративного права.

Підґрунтям для формування основних ідей в праві виступають конституційні положення. Як найбільш значиму для сучасного адміністративного права відмітимо статтю 1 Основного Закону України, в якій закріплено, що Україна – це правова держава. Для сфери публічного адміністрування це означає визнання людської гідності та забезпечення основних прав і свобод людини; законність управлінської діяльності, відповідальність держави за неправомірні дії, що його органи та посадові особи вчинили по відношенню до фізичних і юридичних осіб, державний захист громадянина від неправомірного втручання в його особисту свободу та майно. Правова держава як єдина форма легітимізації державної влади встановлює обов'язок її органів підпорядкуватися вимогам правових норм.

Ідеологемою людиноцентризму стала стаття 3 Конституції України, в якій визнано людину, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпеку найвищою соціальною цінністю; зазначено, що права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави, держава відповідає перед людиною за свою діяльність, утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Поняття людиноцентризму сповнене глибокого філософського змісту, об'єднує в собі концептуально спрямовані думки, об'єктом яких є людина, є світоглядним маркером як для законотворення, так і для правозастосування.

Людиноцентризм спричинив тектонічний зсув у розумінні сутності й призначення адміністративного права, його ролі в державі та суспільстві. Ця ідея відштовхнула адміністративне право від застарілих парадигм, у яких людині відводилося місце об'єкта управлінського впливу з боку держави, і сформувала

уявлення про адміністративне право як про галузь права, що має своїм основним призначенням реалізацію та захист прав людини і громадянина у сфері публічного адміністрування.

Ж.В. Завальна підкреслює, що генеральним напрямом розвитку сучасного адміністративного права в Україні на сьогоднішній день є запровадження нових демократичних засад, направлених на обмеження «самодурства» держави, встановлення партнерських основ у публічно-правих відносинах влади та особи, а також на забезпечення прав і свобод людини і громадянина (реалізації та захисту прав і свобод та законних інтересів фізичних і юридичних осіб) [1, с. 80].

Р.С. Мельник, описуючи розвиток адміністративного права, його основною метою називає створення необхідних умов для реалізації приватними особами у сфері публічного управління всього належного їм комплексу прав, свобод і законних інтересів [2, с. 6], а концепцію людиноцентризму розглядає як універсальну вимогу до публічної адміністрації [2, с. 8].

Людиноцентризм в праві адміністративному набуває особливого значення, адже підкреслює місце і роль людини в системі цінностей, спонукає державу встановлювати норми права, що покладають на владу обов'язки діяти на її благо. Відомий вчений-адміністративіст А. Єлістратов зазначав, що «адміністративне право виступає обов'язковим конструктивним елементом парадигми взаємовідносин приватної особи і держави, «захищаючи, перш за все, особистість від надмірного, несумісного з умовами її вільного розвитку, державного втручання» [3, с. 129].

Показовим для втілення людиноцентристської ідеї в право є формування в науці категорії «суб'єктивні публічні права». Їх значимість полягає в тому, що через них приводяться в дію закріплені в Конституції України гарантії дотримання прав, свобод та законних інтересів приватних осіб, завдяки суб'єктивним публічним правам приватні особи набувають статусу повноцінних та рівноправних учасників правовідносин.

Адміністративне право вмщує норми, якими регламентується поведінка приватних осіб, а також діяльність представників влади щодо реалізації конституційних прав і свобод людини і громадянина. Причому найбільш значимим в концепції суб'єктивних публічних прав є те, що на публічну адміністрацію покладено обов'язок всебічно забезпечувати суб'єктивні публічні

права – реалізовувати та захищати їх у разі порушення. Представники влади не можуть відмовляти в задоволенні вимог приватної особи, якщо остання дотрималася всіх приписів законодавства. А у разі порушення суб'єктивних публічних прав публічна адміністрація зобов'язана їх поновити.

У той же час описати зміст ідеї людиноцентризму можна лише, окреслюючи її загальні риси. Як ідеологія адміністративного права та/або адміністративно-правової науки, вона не має чітко виписаної формули своїй категорії [4]. Це означає, на нашу думку, що зміст адміністративно-правових приписів у своїй сукупності повинен відповідати ідеї служіння людині та забезпечення її прав.

Ще одне важливе для адміністративного права положення – частина 2 статті 19 Основного Закону України, в якій закріплено, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Цей припис зв'язує публічну адміністрацію законом, не дозволяючи їй діяти свавільно.

Отже, прийнявши у 1996 році Конституцію, Україна заклала базові ідеї правового регулювання відносин між суб'єктами публічного адміністрування та приватними особами. До того ж, у 1997 році Україною було ратифіковано Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод, що стало важливим етапом на шляху входження нашої держави у європейський політико-правовий простір [5]. Конвенція, яка є міжнародним договором, на підставі якого більшість європейських держав зобов'язалися дотримуватися прав та основоположних свобод людини. Ці права гарантуються як самою Конвенцією, так і протоколами до неї (Протоколи № 1, 4, 6, 7, 12 і 13), згода на обов'язковість яких надана державами – сторонами Конвенції. Права та свободи, що містяться у Конвенції – це мінімальні європейські стандарти прав людини, які повинні бути в основі діяльності держав-учасниць в галузі дотримання прав людини. Держави-члени Ради Європи повинні застосовувати ці стандарти в своєму законодавстві та правозастосовній практиці.

Відповідно до статті 9 Конституції України, чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України.

Таким чином, Конвенція та протоколи до неї набули статусу частини національного законодавства.

Згодом у 1998 році Президентом України підписана Концепція адміністративної реформи в Україні [6], одним із найважливіших завдань якої визначено формування системи державного управління, яка стане близькою до потреб і запитів людей, а головним пріоритетом її діяльності буде служіння народові, національним інтересам; пріоритетним названо запровадження нової ідеології функціонування виконавчої влади і місцевого самоврядування як діяльності щодо забезпечення реалізації прав і свобод громадян, надання державних та громадських послуг.

Концептуальні новели адміністративного права стали поштовхом і для оновлення категоріально-термінологічного апарату, що не в останню чергу пов'язано з незворотнім євроінтеграційним курсом держави [7, с. 136]. Адміністративне законодавство динамічно нарощує понятійний апарат, збагатившись, приміром, такими категоріями, як адміністративна послуга, поліцейська послуга тощо.

2. Верховенство права в адміністративному праві

М.В. Цвік наголосив, що закон містить право і визначається правовим, якщо існує його відповідність вимогам справедливості, перш за все, правам і свободам людини і громадянина й, у цілому, потребам суспільного розвитку [8, с. 45]. Людиноцентризм як концептуальна ідея знаходить свій прояв у принципах права. І перш за все, це стосується верховенства права як основоположної засади права адміністративного. Українські науковці стверджують: «закріплення у Конституції України (ст. 8) принципу верховенства права відображає вплив європейських та світових традицій конституціоналізму, тенденцій формування правових систем сучасності» [9].

Принцип верховенства права було розтлумачено у рішенні Конституційного Суду України від 2 листопада 2004 р. «Верховенство права – це панування права у суспільстві. Верховенство права вимагає від держави його втілення у правотворчу та правозахисну діяльність, зокрема, у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті, передусім, ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з проявів верховенства права є те, що право не обмежується лише законодавством як однією з його форм, а включає й інші

соціальні регулятори, зокрема, норми моралі, традиції, звичаї тощо, які легітимовані суспільством і зумовлені історично досягнутим культурним рівнем суспільства» [10].

Верховенство права як принцип розуміється, перш за все, як панування права у життєдіяльності громадянського суспільства і правової держави. Термін «верховенство права» вперше вжив у 1656 році англійський публіцист та ідеолог буржуазії Д. Гарінгтон [11, с. 31]. Доктринальне тлумачення цей принцип отримав у роботі відомого англійського вченого-конституціоналіста кінця XIX ст. – початку XX ст. Альберта Венна Дайсі «Вступ до науки конституційного права» [12, с. 102]. Він, зокрема, зауважив, що для досягнення максимального ефекту від застосування ідеї верховенства права необхідно розрізнити три близькі за своєю суттю концепції: 1) панування права: людина може бути притягнута до відповідальності в разі прямого порушення закону, у передбаченому законом порядку та в суді загальної юрисдикції; 2) верховенство права: кожна людина, незалежно від посади і становища в суспільстві, рівна перед законом; 3) панування духу законності: відповідність змісту Конституції принципу верховенства права на основі загальних конституційних принципів (право на особисту свободу, на публічні збори), які є результатом судових рішень, що визначають права індивідів у окремих справах, розглянутих судами [13, с. 35].

Верховенство права є мегапринципом, який визначає певні вимоги до всіх суспільних інститутів з метою забезпечення природних, невідчужуваних та невід'ємних основних прав і свобод людини [14, с. 45].

Деталізацію розуміння змісту принципу верховенства права зроблено Європейською комісією «За демократію через право», яка у свій Доповіді «Верховенство права» окреслила такі його складові: законність, включаючи прозорий, підзвітний та демократичний процес введення в дію приписів права; юридичну визначеність; заборона свавілля; доступ до правосуддя, представленого незалежними та безсторонніми судами, включно з тими, що здійснюють судовий нагляд за адміністративною діяльністю; дотримання прав людини; заборону дискримінації та рівність перед законом [15].

Значимість цього принципу для адміністративного права підкреслила А.А. Пухтецька, зазначивши, що він

характеризується сукупністю обов'язкових критеріїв (вимог), що покликані, перш за все, забезпечувати пріоритет прав і свобод, законних інтересів людини і громадянина у суспільстві, в т.ч. у взаємостосунках з органами публічної адміністрації усіх рівнів» [16, с. 5].

Верховенство права як принцип закріплено в низці законодавчих актів України. Так, приміром, ст. 6 Закону України «Про Національну поліцію» встановлює, що поліція у своїй діяльності керується принципом верховенства права, відповідно до якого людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Верховенство права визначено принципом здійснення державної служби, що зобов'язує державних службовців забезпечувати пріоритет прав і свобод людини і громадянина відповідно до Конституції України (п. 1 ч. 1 ст. 4 Закону України «Про державну службу»). При чому законодавець вимагає, щоб представник держави застосовував принцип верховенства права з урахуванням практики Європейського суду з прав людини (ч. 2 ст. 6 Закону України «Про Національну поліцію»).

У той же час публічна адміністрація відповідно до ч. 2 ст. 19 Конституції України зобов'язана діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Закон України «Про виконання рішень та застосування практики Європейського суду з прав людини» встановлює, що суди застосовують при розгляді справ Конвенцію про захист прав людини і основоположних свобод та практику Суду як джерело права (ст. 17). Щодо адміністративної практики, то вона згідно з приписами цього ж Закону також має узгоджуватися з позиціями Європейського суду з прав людини: міністерства, інші центральні органи виконавчої влади забезпечують систематичний контроль за додержанням у рамках відомчого підпорядкування адміністративної практики, що відповідає Конвенції та практиці Суду (ч. 5 ст. 19). І це положення диссонує зі згаданим вище конституційним приписом щодо законності в діяльності публічної адміністрації.

Проілюструємо це на прикладі рішення ЄСПЛ, ухваленого 16 травня 2013 року у справі «Гарнага проти України» [17]. Суд у цьому рішенні висловив свою позицію стосовно того, що позбавлення права особи за власним бажанням змінити своє по батькові порушує її право на приватне життя, гарантоване ст. 8

Конвенції. Але лише 3 листопада 2020 року Верховна Рада України внесла відповідні зміни та доповнення до законодавства щодо права фізичної особи на зміну по батькові.

Впродовж більш ніж 7 років від ухвалення рішення ЄСПЛ до внесення змін до законодавства України органи реєстрації актів цивільного стану при зверненні до них громадян із заявами про зміну по батькові знаходилися в складній ситуації: приписи законодавчих актів ще не були змінені, а тому задовольнити заяву означало б порушити закон, відмовити в реалізації заявленого права – знехтувати верховенством права. Єдиним варіантом вирішення цієї проблеми було оскарження особою відмови органу реєстрації актів цивільного стану до суду, який вже при розгляді справи застосовує практику ЄСПЛ як джерело права й може зобов'язати орган РАЦСу змінити по батькові особи.

Це все спонукає до висновку, що верховенство права, перш за все, має виконувати роль принципу нормотворення як вимоги до законодавчої влади формувати приписи нормативно-правових актів із урахуванням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод і практики ЄСПЛ. До того ж Рекомендація Rec(2004)5 Комітету міністрів державам-членам відносно перевірки законопроектів, існуючих законів та адміністративної практики на відповідність стандартам, викладеним у Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод від 12 травня 2004 року передбачає необхідність перевірки законів та адміністративної практики після прийняття нового рішення Європейським Судом у справі проти іншої держави-члена Ради Європи [18].

3. Концепція сервісної діяльності публічної адміністрації

Усвідомлення значимості людини, її прав і свобод для держави нерозривно пов'язано з концепцією сервісної держави, метою якої є надання суспільству публічних послуг, а не керування ним. Зародки цієї концепції сягають XIX ст. Видатний український правознавець Б. Кістяковський зазначав, що базовим складником системи прав і свобод людини є право особистості на позитивні послуги з боку держави [19]. Хоча перше нормативне закріплення сервісної концепції держави відбулося в Європейській соціальній хартії, ухваленій 3 травня 1996 року. Держави, що ратифікували цей документ (а Україна це

зробила в 2006 році [20]), зобов'язалися передбачити, що кожна людина може отримувати у відповідних державних чи приватних службах такі поради та персональну допомогу, які можуть бути необхідними для запобігання виникненню особистого або сімейного нужденного становища, для його подолання чи полегшення. Впровадження в правове поле держави сервісної її концепції дозволяє сформувати такі суспільні відносини, за яких всім членам суспільства «зручно та комфортно» займатись будь-яким продуктивним видом діяльності і задовольняти всі свої соціальні потреби [21].

Для наголошення на існуванні зобов'язань публічної влади перед приватними особами групою фахівців-адміністративістів було запропоновано таку новацію серед переліку функцій органів влади, як надання послуг. Поява такого терміну повністю відповідає державно-правовій організації, що заснована на ідеї сервісного управління, яка набула широкого поширення в США та ряді країн Західної Європи в кінці минулого сторіччя, а нині реалізується й в Україні.

Слово «сервіс» іншомовного походження від англійського "service" означає послуга. Тобто, сервісна держава в буквальному перекладі на українську буде звучати як держава послуг або держава-служник, призначення якої полягає у служінні індивіду шляхом ефективного надання публічних послуг. Для сервісної держави характерно, що одним з основних видів правозастосовної практики суб'єктів публічного адміністрування є надання послуг приватним особам, коли реалізація права приватної особи пов'язана із забезпеченням публічного інтересу. В таких випадках отримання послуги від суб'єкта публічної адміністрації є не лише правом особи, а й обов'язком. Дійсно, в одних випадках приватні особи можуть самостійно реалізувати свої права, а в інших – необхідне звернення до держави для забезпечення належної реалізації ними своїх прав, охоронюваних законом інтересів та виконання покладених обов'язків, що повністю відповідає новій ідеології «служіння держави» інтересам людини. Домінуючим показником ефективності у сервісній організації управління виступає задоволеність потреб споживачів.

За часів незалежності у науковій літературі, а потім й у вітчизняному законодавстві зустрічалися різноманітні терміни такі як «управлінські», «адміністративні», «державні» та

«публічні» послуги, якими намагалися окреслити певні складові владно-розпорядчої діяльності органів публічної влади. Поява таких термінів була обумовлена не виокремленням нового виду адміністративно-правових відносин між публічними органами і приватними (фізичними та юридичними) особами, а змістовною переорієнтованістю характеру їх взаємовідносин, що цілком справедливо було відмічене проф. В.Б. Авер'яновим [22, с. 83].

Але не всі науковці позитивно сприйняли введення у сферу публічних відносин терміну «послуги». У науковій літературі початку 2000-их років існували діаметрально протилежні підходи щодо визнання такого поняття взагалі [23, с. 109–114; 24, с. 25–35]. Згодом в юридичній літературі розпочалися дискусії з приводу обрання терміну для характеристики окремих дій органів публічної влади у відносинах з приватними особами. Ряд вчених вказували на недоречність характеристики послуг з боку органів виконавчої влади як «управлінських» (чи «адміністративних»), і зазначали, що прийнятним був би акцент не на «владно-організаційному» аспекті відповідних дій (оскільки «управління» – владно-організаційний вплив), а на їх «виконавсько-зобов'язальному» (адже «послуга» – це виконання певних обов'язків) аспекті, запропонувавши термін «виконавські послуги» [25, с. 126].

У той же час термін «виконавські послуги» не набув широкого вжитку, і в юридичній літературі кінця 90-х початку 2000-х років вчені намагалися дати визначення управлінським послугам. На думку О. Карпенка, сучасне розуміння управлінських послуг охоплює всі види діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, які здійснюються в інтересах як окремого громадянина, так і суспільства загалом та їх надання зумовлене повноваженнями конкретного органу влади, до компетенції якого вони належать [26]. І. Голосніченко визначив управлінську послугу як створення організаційних умов для реалізації свого права громадянином або іншим суб'єктом адміністративно-правових відносин [27, с. 88].

Проте дефініція «управлінські послуги» в контексті процедури надання адміністративних послуг втратила актуальність через неможливість врахування у цьому терміні всіх аспектів сервісної діяльності публічної влади. Надалі дослідники у своїх працях використовують термін «адміністративні послуги» як такий, що найліпше відповідає змісту цієї категорії, оскільки вказує на

суб'єкт, який надає такі послуги (адміністрацію, адміністративні органи), а також характеризує владно-публічну (адміністративну) природу діяльності щодо надання цих послуг [28].

На початку 2006 року Кабінетом Міністрів України була схвалена Концепція розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади, в якій було закріплене визначення адміністративних послуг як результату здійснення владних повноважень уповноваженим суб'єктом, що відповідно до закону забезпечує юридичне оформлення умов реалізації фізичними та юридичними особами прав, свобод і законних інтересів за їх заявою (видача дозволів (ліцензій), сертифікатів, посвідчень, проведення реєстрації тощо) [29]. В окремих нормативно-правових актах зустрічалися терміни «державні послуги» та «публічні послуги», але здебільшого у випадках встановлення повноважень тих чи інших органів виконавчої влади з надання державних послуг, та – у актах міжнародного характеру відповідно.

Після прийняття Закону України «Про адміністративні послуги» [30] термін «адміністративні послуги» остаточно закріпився у правовому обігу та розпочався активний розвиток законодавства у цій сфері. Зазначений нормативно-правовий акт визначив правові засади реалізації прав, свобод і законних інтересів фізичних та юридичних осіб у сфері надання адміністративних послуг та окреслив коло суспільних відносин, пов'язані з наданням таких послуг. Під адміністративною послугою розуміється результат здійснення владних повноважень суб'єктом надання адміністративних послуг за заявою фізичної або юридичної особи, спрямований на набуття, зміну чи припинення прав та/або обов'язків такої особи відповідно до закону (ч. 1 ст. 1 Закону України «Про адміністративні послуги»).

Отже, оцінка чинного законодавства про адміністративні послуги дозволяє зробити висновок про формування повноцінного інституту адміністративних послуг, що в свою чергу, забезпечило втілення ідей сервісної держави в правову систему України. І на сьогодні перед законодавцем стоїть завдання вдосконалення законодавства з метою врахування сучасних тенденцій розвитку суспільних відносин із тим, щоб як найліпшим способом реалізовувати права приватних осіб.

4. Адміністративна процедура

Основним призначенням адміністративного права є регламентація діяльності суб'єктів, наділених публічно владними повноваженнями, які їх реалізуючи, здійснюють публічне адміністрування. Для того, щоб такі суб'єкти добросовісно виконували покладені на них завдання, їх поведінка має бути врегульована. Доктор права Ларс Брокер, розмірковуючи про впорядкування виконавчої влади, наголосив, що «адміністративне право, по-перше, наділяє органи виконавчої влади здатністю виконувати свої завдання ефективно та у відповідності із законом, встановлюючи форми вчинення дії, а також регламентуючи організацію структури та організацію руху процедури; по-друге, воно «обмежує їх за необхідності» [31]. Отже, довіра приватної особи до того, що представник влади буде діяти в межах, у спосіб і на підставі закону, забезпечується, в першу чергу, через впорядковану процедуру. Запровадження в Україні правил загальної адміністративної процедури пов'язане з необхідністю обмеження владного впливу на особу, її захисту від органів публічної влади.

Формування інституту адміністративної процедури на європейському просторі почалося ще в 20-х роках минулого століття, результатом чого стало прийняття у всіх державах Європи відповідних законів, які описують «шлях», що призводить до прийняття рішення стосовно приватної особи.

В Україні й досі відсутній загальний закон про адміністративну процедуру, хоча ініціатива щодо його прийняття була сформована ще в 1998 році в Концепції адміністративної реформи. Відтоді розроблено проекти законодавчих актів (спочатку мова йшла про необхідність ухвалення Адміністративно-процедурного кодексу України, згодом – про закон), і нині Верховна Рада України у першому читанні ухвалила проект Закону «Про адміністративну процедуру».

Україна є чи не єдиною державою в Європі, що не має загального закону про адміністративну процедуру. Причинами такого становища називають: (1) неоднозначне розуміння змісту адміністративної процедури; (2) відсутність політичної волі для прийняття такого закону, що пов'язано з існуванням фантомних уявлень про підпорядкованість людини державі [32, с. 48]. І це попри євроінтеграційні прагнення України. Нагадаємо, що ст. 41 Хартії основних прав Європейського Союзу закріплює право на

належне адміністрування, яка відображає унормовану модель добросесних і відповідальних взаємовідносин громадян і органів влади та їхніх посадових осіб. Зокрема, цим документом закріплено, що кожна людина має право на неупереджений, справедливий розгляд її справи впродовж розумного строку інститутами і органами Європейського Союзу. Дане право передбачає, зокрема: (а) право кожної людини висловити свою думку до того, як до неї будуть застосовані заходи, які можуть спричинити для неї несприятливі наслідки; (б) право кожної людини на доступ матеріалів справи, що її стосується, при дотриманні конфіденційності, а також професійної та комерційної таємниці; (в) обов'язок адміністративних органів мотивувати прийняті рішення.

Об'єктивізація зазначених можливостей приватної особи потребує прийняття законодавчого акту, який за своєю сутністю і змістом стане основним законом публічної адміністрації, що зв'яже її приписами діяти на благо особи, з урахуванням її потреб і за чітко встановленими правилами.

У той же час, Україна декларує прагнення впорядкувати адміністративне процедурне законодавство через ухвалення загального закону в цій царині, окреслюючи такі наміри в програмних документах, як-то Стратегія реформування державного управління на 2021–2025 роки.

Категорія «адміністративна процедура» є доволі новою для української правової спільноти, що й викликає в науці палкі дискусії щодо її змісту й наповнення [33]. У будь-якому разі, визначити адміністративну процедуру можна як «кроки, що вживаються, або способи, які застосовуються для прийняття рішення, що запроваджують дії або вирішують справу певним чином в юридичному або адміністративному контексті» [34].

Законодавство про адміністративну процедуру України має окреслити шлях і форму об'єктивізації волі суб'єкта публічного адміністрування. Воно охоплюватиме й упорядковуватиме діяльність від підготовки й початку адміністративних дій до прийняття рішення суб'єктом влади та його виконання, в тому числі примусового. Закон про адміністративну процедуру має встановлювати мінімальні стандарти, яких треба дотримуватись у всіх сферах діяльності адміністрації.

Сутність адміністративної процедури для української держави на сучасному етапі розвитку має полягати в

установленні обов'язків суб'єктів влади приймати рішення щодо приватних осіб за уніфікованими правилами, серед яких визначальне місце займають: гарантування права особи бути вислуханою при розгляді її справи, забезпечення права брати участь в адміністративній процедурі особисто або через представника, зазначення засобів правового захисту, необхідність мотивувати рішення, прийняте не на користь приватної особи, доступ особи до інформації про її справу. Отже, за такого розуміння адміністративної процедури у відносинах з публічною адміністрацією приватна особа не виступатиме об'єктом управлінського впливу, а братиме участь у провадженні щодо надання їй права або покладенні на неї обов'язку в якості суб'єкта, наділеного правами. Закон про адміністративну процедуру має носити формальний характер і не регламентувати змістовну сторону відносин між особою й адміністрацією, натомість визначати загальний порядок прийняття актів, у яких вирішується питання про права та обов'язки приватної особи. Правила адміністративної процедури створять для суб'єкта влади умови для ознайомлення з інтересами приватної особи у її справі та дозволять їх врахувати при прийнятті рішення [35].

Відсутність загального закону про адміністративну процедуру в Україні не означає відсутності норм, що регламентують відносини суб'єктів публічного адміністрування із приватними особами щодо реалізації останніми суб'єктивних публічних прав і виконання покладених на них обов'язків. У таких актах закріплюються основні принципи та правила, які найліпшим чином забезпечують таку реалізацію. Проте розпорошеність процедурних правил у різних законодавчих актах (як за галузевою належністю, так і за юридичною силою) не дозволяє створити якісні умови для забезпечення прав приватної особи у відносинах з публічною адміністрацією. Закон про адміністративну процедуру сприятиме поліпшенню положення приватної особи у таких відносинах, адже закріпить її можливості вимагати від суб'єкта влади вчинення конкретних дій, прийняття рішень, наведення мотивів вирішення справи. Такий законодавчий акт виконуватиме роль основного закону для публічної адміністрації, що дозволить обмежувати та контролювати останню. Відмітимо, що процедура формування рішення адміністративним органом важлива не лише з точки зору ефективного виконання функцій публічної адміністрації,

але й для правового захисту приватної особи та легітимізації адміністративного акта. Очевидно, що через адміністративну процедуру ідея «людиноцентризму» реально буде відображена в нормах права [36].

5. Електронне урядування

Ще одним напрямком розвитку адміністративного права в сучасних умовах з метою забезпечення прозорості діяльності органів публічної влади є вдосконалення ефективності системи публічного управління за допомогою інструментів електронного урядування.

В різних країнах стан електронного урядування в державному секторі і темпи цифрової трансформації неоднакові. У той час, як одні країни досить просунуті, інші демонструють менший прогрес або навіть опір руху за реформу цифровізації. Взагалі, за своєю суттю цифровізація будь-якої діяльності представляє собою впровадження сучасних технологій в роботу, що передбачає не тільки установку сучасного обладнання або програмного забезпечення, але і фундаментальні зміни в підходах до управління, культури спілкування, зовнішніх комунікацій.

На сучасному етапі державотворення особливої актуальності набуває розвиток та впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій (далі – ІКТ) у всі сфери людської діяльності, зокрема й у відносини, що регламентуються нормами адміністративного права. Суспільні відносини у сфері публічного адміністрування, що виникають в електронному середовищі, створюють нові можливості для забезпечення взаємодії та співпраці органів влади, громадян і бізнесу, відкритості в діяльності органів публічної влади, високоякісного обслуговування фізичних та юридичних осіб державою, у тому числі залучення громадян до проектування електронних послуг та отримання якісного зворотного зв'язку. Саме цифровізація сфери публічного адміністрування є одним із найбільш значимих кроків щодо впровадження «електронного урядування» та побудови «електронної держави».

Електронне урядування (е-урядування) є важливим інструментом розвитку інформаційного суспільства у світі, яке орієнтоване на інтереси людей, відкрите для всіх і спрямоване на формування інноваційної моделі розвитку високотехнологічного суспільства, основним предметом виробництва якого є

результати інтелектуальної праці громадян (інформація та науковість технології).

В юридичній літературі тривають дискусії щодо сутності е-урядування. Здебільшого це відбувається в межах встановлення його співвідношення з такими поняттями, як «електронна демократія», «електронний уряд», «електронне місто», «смарт місто», «розумне урядування». Це пов'язано, в першу чергу, з тим, що такі терміни запозичені з англійської мови, і є труднощі у сприйнятті сутності таких термінів та з їх перекладом на українську. Це стосується визначення таких понять, як “e-government” та і “e-governance” [37]. В українській науці, зокрема у сфері державного управління, термін governance відомий у перекладі як управління або урядування [38]. Поняття government визначають як уряд, заснований на спрямуванні, горизонтальній взаємодії, співробітництві між бізнесом, громадянами та представниками, які управляють ним, внаслідок переданого мандата довіри, при цьому громадяни і бізнес беруть безпосередню участь у прийнятті загальнозначущих рішень і житті суспільства в цілому [37, с. 27-28]. Саме з урахуванням такого підходу буде надалі розкриватися е-урядування.

В літературі інколи не проводять різниці між е-урядом та е-урядуванням [39], розглядаючи їх як новітню форму зв'язків у сфері публічного адміністрування. Щодо е-уряду, то одні автори зводять його виключно до автоматизації процесу надання державних послуг [40], а інші роблять акценти на використанні електронного зв'язку між органами публічної влади та приватними особами [41]. E-government визначають як спосіб організації державної влади за допомогою систем локальних інформаційних Інтернет-мереж і сегментів глобальної інформаційної мережі, що забезпечує функціонування певних служб в режимі реального часу і робить максимально простим і доступним щоденне спілкування громадянина з офіційними установами [37, с. 29].

Під е-урядуванням розуміють спосіб організації державної влади за допомогою систем локальних інформаційних мереж та сегментів глобальної інформаційної мережі, яка забезпечує роботу в режимі реального часу та робить максимально простим і доступним щоденне спілкування особи з органами влади, тобто будь-яка особа через інформаційно-комунікаційні технології, не відходячи від власного комп'ютера, може звертатися до органів

державної влади, органів місцевого самоврядування для адміністративних послуг (електронних послуг) та будь-якої іншої інформації (zareestruvati yuridichnu osobu, deklaraciu, otrimati dozvil, dovıdku, svıdoctvo tosho) [42, c. 136]. В будь-якому разі мова йде про використання ІКТ при взаємодії приватних осіб з адміністративними органами, так і в систему управління взагалі.

При цьому, вважаємо, що е-уряд слід розглядати як частину більш глобального явища – е-урядування, стратегічною метою якого є підтримка і спрощення управлінського процесу для всіх сторін: уряду, громадян та бізнесу за допомогою ІКТ [37].

Термін е-урядування є міжнародно визнаним, широко використовується як у світі, так і в Україні. Серед міжнародних актів, у яких застосовується ця категорія, можна назвати наступні: Рекомендацію Комітету Міністрів Ради Європи з питань е-урядування від 15.12.2004 р., Декларацію про європейську політику в галузі нових інформаційних технологій, прийняту Комітетом Міністрів Ради Європи від 06.05.1999 р., Директиву Європейського парламенту «Про систему електронних підписів, що застосовуються в межах Співтовариства» від 13.12.1999 р, Окінавську хартію глобального інформаційного суспільства, прийняту лідерами країн G8 22.07.2000 р., Типовий закон ЮНСІТРАЛ «Про електронні підписи», прийнятий Комісією ООН 05.07.2001 р.

Е-урядуванням позначається все – від державних онлайн-послуг до електронного обміну інформацією та послугами з громадянами, підприємствами та іншими урядовими структурами. Традиційно е-урядування розглядалося як використання ІКТ для підвищення ефективності діяльності органів публічної влади та надання державних послуг в електронній формі. Пізніше структура е-урядування розширилася і охопила використання інформаційно-телекомунікаційних технологій для проведення широкої взаємодії з приватними особами, а також використання інновацій в управлінні [43].

Таким чином, впровадження е-урядування у сферу публічного адміністрування передбачає створення якісно нових форм організації діяльності органів публічної влади через залучення громадськості до участі в управлінні державними справами з використанням мережі Інтернет та забезпечення взаємодії з громадянами через надання доступу до державних

інформаційних ресурсів і можливість отримувати електронні публічні послуги.

Таке ж призначення закладено і в розуміння е-урядування в чинному законодавстві України [44].

Україна за останні роки прийняла низку важливих правових актів, дія яких спрямована на діджиталізацію всіх сфері життєдіяльності держави, зокрема і сферу публічного адміністрування. До них належать Закони України «Про стимулювання розвитку цифрової економіки в Україні» від 15.07.2021 р. № 1667-IX, «Про Національну програму інформатизації» від 04.02.1998 р. № 74/98-ВР, «Про Концепцію Національної програми інформатизації» від 04.02.1998 р. № 75/98-ВР, «Про інформацію» від 02.10.1992 р. № 2657-XII, Указ Президента України «Про заходи щодо створення сприятливих умов для розвитку ІТ-індустрії в Україні» від 03.09.2020 р. № 371/2020, Розпорядженнями Кабінету Міністрів України «Про схвалення Концепції розвитку електронної демократії в Україні та плану заходів щодо її реалізації» від 08.11.2017 р. № 797-р, «Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018-2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації» від 17.01.2018 р. № 67-р.

Зазначені акти окреслюють напрями побудови ефективної системи електронного урядування в Україні для задоволення інтересів та потреб фізичних та юридичних осіб, вдосконалення системи державного управління, спрямовані на здійснення заходів щодо впровадження відповідних стимулів для цифровізації економіки, суспільної та соціальної сфер, усвідомлення наявних викликів та інструментів розвитку цифрових інфраструктур, набуття громадянами цифрових компетенцій, а також визначають критичні сфери та проекти цифровізації, стимулювання внутрішнього ринку виробництва, використання та споживання цифрових технологій.

Впровадження електронного урядування у сферу публічного адміністрування стосується також переведення публічних (адміністративних) послуг в електронну форму, що сприятиме їх наближенню до користувачів. Відповідно до Указів Президента України «Про деякі заходи із забезпечення надання якісних публічних послуг» від 04.09.2019 р. № 647/2019 та «Про деякі заходи щодо поліпшення доступу фізичних та юридичних осіб до електронних послуг» від 29.07.2019 р. № 558/2019

передбачається поступове переведення окремих публічних (адміністративних) послуг в електронну форму.

Впровадження електронного урядування закладає підвалини для забезпечення відкритості, прозорості та ефективності роботи органів публічної влади. Окреме місце відводиться роботі з відкритими даними. У січні 2016 року в Україні запрацювала перша версія єдиного державного веб-порталу відкритих даних data.gov.ua Портал призначений для забезпечення надання доступу до публічної інформації у формі відкритих даних та передбачає доступ до інформації органів влади з можливістю її наступного використання. Будь-яка особа може вільно копіювати, публікувати, поширювати, використовувати, у тому числі в комерційних цілях, у поєднанні з іншою інформацією або шляхом включення до складу власного продукту, публічну інформацію у формі відкритих даних з обов'язковим посиланням на джерело отримання такої інформації.

Як бачимо, українське законодавство у сфері електронного урядування є достатньо розвинене, але одночасно є досить розрізнене. Кожна сфера публічного адміністрування, де застосовуються ІКТ, має власне коло правових актів, що для пересічного громадянина ускладнює процес його пошуку та застосування. Україні б був у пригоді досвід інших країн у регламентації застосування ІКТ у сфері публічного адміністрування [45].

Таким чином, стрімкий розвиток суспільних відносин зумовлює використання інформаційних технологій у всіх сферах життя, у тому числі у сфері публічного адміністрування. Необхідність впровадження елементів електронного урядування в повсякденне життя не викликає сумнівів, оскільки це сприяє поліпшенню життя пересічних громадян, збільшує довіру до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, зменшує витрату часу приватним особам необхідного для отримання послуги, оптимізує роботу співробітників публічних установ, завдяки чому зростає продуктивність кожного окремого представника держави.

Висновки

Адміністративне право здійснює регулюючий вплив на суспільні відносини у сферах життєдіяльності, найбільше наближених до потреб як фізичної, так і юридичної особи. Саме у

відносинах із публічної адміністрацією приватна особа реалізує більшість своїх прав, виконує обов'язки та шукає захисту від порушень. Такий тісний зв'язок влади і особи опосередковує значимість адміністративно-правових приписів, необхідність пошуку оптимальної моделі правового регулювання діяльності з публічного адміністрування. Адміністративне право є тією галуззю права, що зазнає найвагомшого впливу від панівних у суспільстві ідей і цінностей. Саме їх втілення в адміністративно-правові норми, а також забезпечення їх застосування є показником рівня демократичних змін у державі, стану захищеності прав людини.

Розвиток суспільних відносин, поява нових форм взаємодії приватної особи та держави, європейські прагнення української держави є тими чинниками, що найбільше впливають на трансформацію адміністративного права. Закладена в ст. 3 Конституції України ідея людиноцентризму відштовхнула адміністративне право від застарілих парадигм, у яких людині відводилося місце об'єкта управлінського впливу з боку держави, і сформувала уявлення про адміністративне право як про галузь права, що має своїм основним призначенням реалізацію та захист прав людини і громадянина у сфері публічного адміністрування. Ця ідея відобразилася в принципі верховенства права, що набув концептуального значення для сфери публічного адміністрування. Законодавство, що регламентує діяльність суб'єктів виконавчої влади, закріплює верховенство права як базовий принцип діяльності представників адміністративної влади. Адміністративне право на сучасному етапі вміщує норми не лише про владний управлінський вплив на поведінку приватних осіб, а й про надання останнім адміністративних послуг, тим самим забезпечуючи втілення концепції сервісної держави. Нині відбувається активне становлення адміністративного процедурного законодавства, хоча й відчувається брак загального закону про адміністративну процедуру як основного закону для публічної адміністрації, який зв'яже її приписами діяти з урахуванням потреб фізичних і юридичних осіб. Впровадження в публічне адміністрування інструментів електронного урядування призвело до формування в адміністративному праві сукупності норм, що регламентують механізми електронної взаємодії між усіма суб'єктами правових відносин.

Література:

1. Завальна Ж.В. Розвиток концепцій адміністративного права на території сучасної України: ретроспективний аналіз. *Форум права*. 2015. № 5. С. 80 – 84.
2. Мельник Р.С. Новели сучасної концепції адміністративного права. *LEX PORTUS*. № 5 (7)'2017. С. 5 – 16. С. 6.
3. Елистратов А. И. Основные начала административного права. Издание 2-е. М., 1917. С. 129.
4. Маслова А. Концепція людиноцентризму в адміністративному праві: передумови виникнення, зміст та нормативна основа. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2020/4/18.pdf>
5. Про ратифікацію Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, Першого протоколу та протоколів N 2, 4, 7 та 11 до Конвенції: Закон України від 17.07.1997 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/475/97-%D0%B2%D1%80#Text>
6. Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні: Указ Президента України від 22.07.1998 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/810/98#Text>
7. Тернуцак М.М. Про предмет адміністративного права в контексті управлінської концепції в адміністративістиці. *Право і суспільство*. № 5 частина 2 / 2017. С. 136 – 139. С. 136. http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2017/5_2017/part_2/32.pdf
8. Проблеми теорії права і конституціоналізму у працях М.В. Цвіка / упоряд.: О.В. Петришин, С.В. Шевчук, О.Р. Дашковська та ін.; відп. Ред. О.В. Петришин. Харків: Право, 2010. С. 45.
9. Андрійко.Ф. та ін. Принцип верховенства права: проблеми тлумачення та застосування в адміністративному праві. URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/63842/15-Andriyko.pdf?sequence=1>
10. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) від 2 лист. 2004 р. N 15-рп/2004. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v015p710-04#Text>
11. Губарев К.С. Деякі історичні передумови виникнення принципу верховенства права. *Юридичний журнал*. 2006. № 9. С. 31-39.

12. Dicey A. Introduction to the Study of the Law of the Constitution / A. Dicey. – Indianapolis: Liberty Classics. UNITED KINGDOM, 1982. 435 p.

13. Пухтецька А.А. Принцип верховенства права: сучасні європейські доктрини як орієнтир для реформування національного законодавства. *Вісник національної академії наук України*. 2010. № 3. С. 33-43.

14. Падалка Р.О. Верховенство права як основоположний принцип права. Дис. на здобуття к.ю.н., 2017. 195 с. С. 45.

15. Доповідь Європейської комісії «За демократію через право» «ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА». URL: [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD\(2011\)003rev-ukr](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdffile=CDL-AD(2011)003rev-ukr)

16. Пухтецька А.А. Європейські принципи адміністративного права та їх запровадження в законодавстві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Київ, 2009. 16 с.

17. Рішення ЄСПЛ у справі «Гарнага проти України» від 16 травня 2013 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/974_960#Text

18. Рекомендація Rec(2004)5 Комітету міністрів Ради Європи державам-членам щодо перевірки законопроєктів, існуючих законів та адміністративної практики на відповідність стандартам, викладеним в Європейській конвенції з прав людини, ухвалена на 114-й сесії Комітету міністрів від 12 травня 2004 року. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_574

19. Цит. за Карпенко О.В. Механізми формування та реалізації сервісно-орієнтованої державної політики в Україні : дис. ... д-ра наук з держ. упр : 25.00.02. Київ, 2016. 466 с, с. 84

20. Європейська соціальна хартія, ратифікована Законом України від 14.09.2006 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#n134

21. Слободенюк Т.О. Сутність і поняття публічно-сервісної діяльності держави. URL: http://www.pubadm.vernadskyyournals.in.ua/journals/2020/5_2020/9.pdf

22. Авер'янов В.Б. Демократизація як провідний напрям реформування українського адміністративного права. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2003. № 1. С. 81-85.

23. Гарашук В. М. Управлінські послуги – новий інститут чи нова помилка? *Вісник АПР України*. 2001. № 3. С. 109–114.;

24. Коліушко І. Управлінські (адміністративні) послуги – новела адміністративного права / В кн.: Адміністративна реформа для людини. К., 2001. С. 25–35.

25. Авер'янов В.Б. До питання про поняття так званих «управлінських послуг». *Право України*. 2002. № 6. С. 122-127.
26. Карпенко О. В. *Управлінські послуги в Україні: механізми надання органами влади*. Монографія. К.: АМУ, 2014. 408 с.
27. Голосніченко І. Правове регулювання надання державних управлінських послуг та вирішення адміністративних спорів. *Право України*. 2003. № 10. С. 86-89.
28. Тимошук В. Адміністративні послуги: Посібник / В. Тимошук / Швейцарсько-український проект підтримка децентралізації в Україні – DESPRO". К. : ТОВ «Софія-А». 2012. 104 с.
29. Про схвалення Концепції розвитку системи надання адміністративних послуг органами виконавчої влади: Розпорядження Кабінету Міністрів від 15.02.2006 р. *Офіц. вісн. України*. 2006. № 7. Ст. 376.
30. Про адміністративні послуги: Закон Верховної Ради України від 06.09.2012 р. *Відом. Верх. Ради України*. 2013. № 32. Ст. 409.
31. Ежегодник публичного права 2018: Принципы административных процедур и административного судопроизводства. М.: Инфотропик Медиа, 2018. С. 12 – 13.
32. Бойко І. В. Європейські правові традиції як підґрунтя для формування адміністративно-процедурного законодавства України. *Правові засади організації та здійснення публічної влади: збірник тез III Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, присвяченої світлій пам'яті доктора юридичних наук, професора, академіка-засновника НАПрНУ, першого Голови Конституційного Суду України Леоніда Петровича Юзькова (м. Хмельницький, 28 лютого – 2 березня 2020 року)*. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2020. С. 48 – 52.
33. Детальніше див.: Бойко І. В., Соловйова О. М. Європейські стандарти та український концепт адміністративної процедури. URL: <http://baltijapublishing.lv/omp/index.php/bp/catalog/download/35/551/1159-1?inline=>
34. Galligan D.J. *Due Process and Fair Procedures. A Study of Administrative Procedures*. Oxford University Press Inc., New York. Reprinted. 2004. 513 с. С. 8.

35. Boiko, I.V. et al. 2019. Administrative Procedure: European Standards and Conclusions for Ukraine, *Journal of Advanced Research in Law and Economics*, Volume X, Winter, 7(45): 1968 – 1975.

36. Бойко І.В. Доктринальні ідеї та цілі адміністративного права. *Право України*. 2019. № 5. С. 13 – 29.

37. Погребняк І.Є. Електронний уряд (e-government) і електронне урядування (e-governance): поняття та принципи функціонування. *Право та інновації*. 2014. № 3 (7). URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2014/10/Pogrebnyak7.pdf>.

38. Колодій А. Ф. Поняття і концепції демократичного врядування як напряму політичних та управлінських досліджень. URL: http://political-studies.com/wp-content/uploads/2010/01/2009_LRIDU-conf_Plenarne1.pdf.

39. Клімушин П.С., Серенок А.О. Електронне урядування в інформаційному суспільстві. Монографія. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2010. 312 с.

40. Клименко І.В. Технології електронного врядування. К.: Центр сприяння інституційному розвитку державної служби, 2006. 192 с.

41. Клімушин П.С. Інформаційні представництва органів державної влади України. *Теорія та практика державного управління*: зб. наук. пр. Харків: Вид-во ХарПІ НАДУ «Магістр», 2007. Вип. 1 (16). С. 31-36.

42. Соломко Ю. Електронне урядування: поняття, сутність, принципи та напрями розвитку. *Ефективність державного управління*. 2018. Вип. 2 (55). Ч. 1. С. 135-143.

43. E-Government. URL: <https://publicadministration.un.org/egovkb/en-us/about/uneGovDD-framework#whatis>

44. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні: Розпор. КМ України від 20.09.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/649-2017-%D1%80#Text>.

45. Codice dell'amministrazione digitale: Decreto legislativo, testo coordinato 07/03/2005 n° 82, G.U. 16/05/2005. URL: <https://www.altalex.com/documents/codici-altalex/2014/06/20/codice-dell-amministrazione-digitale>; Gesetz zur Verbesserung des Onlinezugangs zu Verwaltungsleistungen (Onlinezugangsgesetz – OZG): Ausfertigungsdatum: 14.08.2017. URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/ozg/BjNR313800017.html>